

Nemzeti miszticizmus — a mi idealizmusunk jellegzetes vonása

(Részlet Milován Gyilász „Legenda Nyegosról“ c. művéből)

Gondolom, rólam senkisésem fogja föltételezni, hogy „meginogtam“, ha azt mondom, hogy Oroszország nekünk nem volt „évszázados ellenségünk“. Az orosz cárizmusnak, mint ismeretes, imperialista céljai voltak a Balkánon, mi pedig lázadásokat szítottunk, s voltaképpen fölszabadító háborúkat folytattunk, mégha gyengeségünk folytán mutatkozott is rablelkű engedelmesség és „hűség az orosz anyaföld“ iránt, ettől sem a cári, Oroszország nem lett jobb, sem a mi fölkeléseink és háborúskodásaink nem lettek rosszabbak. Minden azt jelenti, voltaképpen ami. Amikor és amennyiben erősek voltunk, hogy függetlenek legyünk, annyiban ugyanahhoz az Oroszországhoz, mert ő nem akarta, „hütlenné“ és „hálátlanokká“ váltunk. Ezt már Marx nagyon jól megfigyelte és hangsúlyozta, hogy a szerbeknek, amint megkaparintották maguknak a függetlenséget, hátat kellett fordítaniok orosz védnökeiknek is. De ha valaki ma csupán Oroszországban látja a jugoszlávok szabad, független és egyenjogú fejlődésének ellenségét, ha nem akarja meglátni vagy beismerni azt, hogy Oroszország a maga esetlen és primitív módján ugyanazt a játékot űzte velünk, amit Anglia és Ausztria, valamint a többi nagyhatalmak (azaz: csupán a saját imperialista számításaira gondoltak), — az nemcsak, hogy nem jár el tudományos alapon, hanem téves elfogultsággal lép föl s ennél fogva a mi súlyos történelmi multunkat ma úgy tárja föl, hogy minket — enyhén szólva — bizonytalanságban hagy, kínos bizonytalanságban, hogy tán azok a többiek jobbak és önzetlenebbek voltak irántunk, mint Oroszország. Ezzel az a nagy titói és egyetemes népi küzdelem, amire senki nem volt és nem is lehetett képes, ez az erőfeszítés, hogy egyszer már mi is föllépünk a történelem színpadára, mint én, mint **szubjektum minden** pöffeszkedés, minden melldőngetés és minden túlhajtott igény nélkül, de mint **nép a többi nép között**, és **ember a többi ember között**, — azért az a törekvés nem a saját valóságos történelmi céljai felé tart, hanem az illúziók felé, hogy nekünk azoknál jó lesz, akiknél „mindig“ jó dolgunk volt ha... ha nem csinálunk holmi aféle ördögös szocialista játékot! Mi azonban nem tehetjük, hogy ne csináljuk, mert azokká akarunk válni, amiké lennünk kell és amiké lenni akarunk... Ki mit cselekedett a multban — azt meg kell mondani, teknitet nélkül arra, hogy ma mi mit cselekszünk vagy mit csinálnak ma azoknak az örököseik, akik a multban velünk szemben önző és igazságtalan politikát folytattak. Egyébként nincs se tudomány, se politika tudományos alapokon és nincsen igazi kultúra sem. Mint az utolsó ítéleten, a történelem ítélőszéke előtt, helyesebben — az igazi tör-

ténelemtudomány előtt mindenki egyforma és a legjobban, a legbűntetlenebbül azok járnak, akik igazat beszéltek és igazat cselekedtek.

Mi mint igazi demokráciák, mint szocialisták bíráljuk és bírálunk is kell mind a cári, mind a sztalin Oroszországot, helyesebben — azaz, szigorúan tudományosan — a cárit nem a sztalin miatt és a sztalinit nem a cári miatt, mégha Sztalin örökölte is a cári birodalmat Sztalin Oroszországa, csak két dologra érzékeny: a szocialista, tudományos kritikára — ami nálunk lehetséges és aminek nálunk lennie kell, amire kötelezve vagyunk; és a másik, az erőre, amiből nekünk nincsen elegendő, de olyan és annyi nem is kell nekünk, mert mi nem gondolunk arra, hogy meghódítsuk és „fölszabadítsuk“ Oroszországot a „bolsevista járom“ alól. Az ilyen „fölszabadítás“ nem lehet és nem is történhetik a szocializmus szellemében, mert a Szovjetszövetség belső berendezkedése az ő népeinek a dolga s ugyanígy nem gondolunk arra, hogy „fölszabadítsunk“ valami más népet ilyen vagy olyan járom alól: mindenki viseli a maga terhét: ameddig viselnie kell, s ha már többé nem bírja — le kell vetnie; és nekünk csak segítenünk kell — példával és minden mással, ami módunkban áll és ami nem fogja az ő népi jogait kisebbé tenni a miénknél, annál, amit a magunk számára követelünk. A segítséget nem szokták rátukmálni, hanem kérik, s akkor kérik, amikor arra szükség van. Minden más se nem demokrácia, se nem szocializmus és előbb vagy utóbb sor kerül leleplezésére és megmutatkozik olyannak, amilyen. . . Ha mi Oroszországnak ebben a bírálatában „egy karámba“ kerültünk azokkal, akik Oroszországot nem szeretik, akár a maguk gyakorlati osztályorientációjánál fogva sem a cárit, vagy tisztán osztályhelyzetüknél fogva sem a bolsevikit, mi nem lehetünk és nem is vagyunk közös nevezőn azokkal a kritikusokkal (ők gyakorlati osztályindítékok alapján a maguk kritikáját — mint ahogy tudjuk is — még meg is tagadják, de mi ezt nem tehetjük). És ha úgy is tűnik, hogy együtt vagyunk, az nem jelenti azt, hogy valóban együtt vagyunk, és ez nem a mi bűnünk, hanem idegenek érdeme — Sztaliné és másoké. Mi dalolunk és dalolunk is kell a magunk szocialista dalát, bármit is dalolnak mások.

Izidóra Szekulics könyve keresztül-kasul telítve van ilyen egyoldalú kritikával, csupán illetve túlnyomórészt — Oroszország bírálatával, és sehol semmit nem mond Angliáról és csak igen keveset Ausztriáról. Volt elég indítók nemcsak az ilyen, hanem ennél sokkal élesebb kritikára is Oroszországgal (és Ausztriával) szemben. Jóllehet Izidóra Szekulics könyvének nem ez volt a célja. De, ha már egyszer bírálnak, akkor a bírálatnak tárgyilagosságnak kell lennie és mindenkit a maga érdeme szerint kell megbírálni.¹⁾ Ha éppen hívek akarunk maradni Nyegoszhoz, sőt hívek éppen ahhoz a tragikus prometheuszi végzethez, amelyre Izidóra Szekulics annyit hivatkozik, hogyan hallgathatott akkor el egy olyan igazán drámai mozzanatot az akkori Crnagóra egész életéből és természetesen Nyegosz életéből, mint amilyen az angol konzul uszító szerepe volt a szkadári török vezírnél, hogy az tartsa meg magának Leszendrő és Vránjén szigetét (Nyegosz 1844 augusztus -4-ikén Gagicshoz intézett levele szerint)? Vagy, hogy is tudta nem megemlíteni azt a remek metaforát, — jóllehet népi forrásokból ered, mint sok egyéb más

¹⁾ Egy dolog történelmileg sem pontos nála: arról beszél, hogy Nyegosz miként fordította el politikáját Oroszországtól. Lehet, hogy ezt Nyegosz csakugyan meg akarta tenni, de nem tette meg és nem is volt erre képes; zűgölődött, kísérletezett, tétovázott, de - nem tette meg. És ez az ő történelmi gyengesége, az akkori Crnagóra valódi gyengesége.

Nyegosnál — amely olyan világosan kifejezésre juttatja, hogy a mi népünk, éppen a nagyhatalmak önző érdekei folytán, tovább tűri a török rabságot és több vért ont, mint amennyit kellene? Azt a hasonlatot, amelyet Nyegos akkor használt föl, amikor valami angol lordnak ajándékozta fényképét, nevezetesen: hogy a török holt kezét éppen Anglia tartja nyakunkon a maga politikájával?

„És így íródik a történelem!“

És az valóban holt kéz volt egy fiatal életen, „csomó az igazi fiatal hajtáson“, De a holt kéz éppen mint olyan, sokkal kegyetlenebbül, sokkal rettenetesebben és gyilkosabban szorított. Nálunk, belülről, minden már érésben volt, növekedésben és mozdult haladt a nemzeti fölszabadosulás felé, a törököknél pedig úgyszólván befejeződést nyert a feudális birodalom széthullásának folyamata. Nyegos leveleiben panaszkodott a török fanatizmus rendkívüli, általános kegyetlenkedéseire, amely bőszebb volt akkor, mint valaha, amely egészen a bölcsőben levő gyermekig ért, kiirtotta az asszonyból a magzatot (és természetes, hogy ő maga nem volt és, nem is lehetett fanatikus — már ezek miatt sem és az általános nemzeti okok miatt sem). De ha ilyen volt ez a holt kéz, — a másik, a mi oldalunkról szükséges volt a tömeges hősiességre, az önfeláldozásra, a régi, szűk, lokális nemesi szokásokról való lemondásra, amelyeket a belső fejlődés már úgysíj aláásott. És úgy is volt. Mi — különösen mi Crnagórában — nem tudtunk többé a régi módon élni; még Törökország sem tudott minket továbbra is a régi módon tartani. Holt keze éppen ezért szubjektíven is annál rettenetesebb és kegyetlenebb lett, mert kegyetlensége és kiméretlensége legfőbb jellegzetességévé vált és objektíven is, — mert meg kellett állítania az új életet, amely minden oldalon előtört. Így van ez mindig, amikor összeütköztek azok a formák, amelyeknek tárgyilagosan többé nincs meg az előfeltételük ahhoz, hogy fennálljanak és azok a formák, amelyek objektíve már beérték őket. Az előbbinél a tehetetlenség erejének úgy kell megjelennie, mint rettenetes, végképp erkölcsstelen, igazságtalan és természetellenes erőnek, a másikon pedig a mozgás ereje úgy jelentkezik, mint az embriesség, mint az ideális igazság megtestesülése, az értelmesség, valaminek az értelmessége, ami voltaképp magától értetődik. A népköltészet tükrözi ennek a folyamatnak a hosszú és kínos érését. És amikor megjelent Nyegos — a népköltészet már nem tudta többé követni — poétikusan — ezt a folyamatot, mert már túlhaladta azt, túljutott a népköltészet keretein, tematikáján és formáin is.¹⁾ Most ennek a folyamatnak; a fiatal élet küzdelmének, hogy letépje torkáról a holt kezét, éppen Nyegost kellett tükröznie.

Valóban az már holt kéz volt, amelyet mások, erősebbek és fiatalabbak tartottak a torkunkon. És ha már valaki ezekről a más kezekről beszél, akkor mindannyiról beszélni kell, csakis mindannyiról, mert egyébként fölszabadító harcunk történelmi folyamatának képe — és általában a történelem képe — eltorzul, elvész mint egész és ezáltal eltűnik egész nagyvonalúsága és epikai lényege. És ha Izidóra Szekulics következetes maradt volna legalább a nemzeti miszticizmusának vonalán, akkor nem hallgathatná el az angol-osztrák-török holtkezet a mi

¹⁾ Az egész népköltészet, amely Visnyics után jött létre (jóllehet a legjobb műveiben már Visnyics költészete sem tisztán népi, de formájában még népi) művészi-leg nem sokat ér, és épp azért nem, mert kifejezési módjával, formájával nem volt többé alkalmas nemcsak arra, hogy átfogja, de arra sem, hogy kifejezze az új, szélesebb és egészen másfajta jelenségeket és viszonyokat.

torkunkon, amely éppen kölcsönzi is azokat az objektive tragikus és szubjektive hősiés és optimisztikus jellemvonásokat egész harcunknak és Nyegos költészetének egyaránt. Közben épp a maga idealizmusa, szűk látóköre és szellemének egyoldalú beállítottsága miatt Izidóra Szekulics harcunknak ezt a jellegzetességét nem is láthatta meg másként, csak mint szubjektív tragikumot belülről, és kívülről — nem mint valamennyi vagy majdnem valamennyi imperialista tényező ténykedésének következményét, hanem csak egyét, kettőjét vagy csoportokét.²⁾

Am alighogy a „maga“ belső területeire tér, a „maga“ házatájára, mindjárt megmutatkozik, hogy a szerb idealizmusnak ez a szellemileg függő és nem tárgyilagos lelke ugyanakkor nem más, mint a közvetlen reakciós kispolgári politikai gyakorlat egy másik, idealista formája.

És ez meglátszik még az ilyen kitisztult, „dematerializált“ és a napi jelenségek iránt érdektelen szellemeknél is, mint amilyen Izidóra Szekulics, aki, mint ahogy már hangsúlyoztam, a maga kultúrájánál és a primitív provinciálizmustól való fölszabadultságánál fogva egy egész fejtel kimagaslik mindabból, amit a szerb kispolgári idealizmus egyáltalán teremteni tudott. Am mindennek ellenére a nemzeti miszticizmus nála is nem helytálló és nem történelmi politikai jelszóvá alakul át: „Szerbia, amely örökké előre halad“ (190. oldal; ugyanis mások előtt — M. Gy.). Ennek a szólamnak az igazi képe akkor mutatkozik meg a maga valójában, amikor a „mennyei magaslatokból“ leszáll a földre, amikor konkrétan áttér valamilyen esemény elemzésére, például 1848-ra.

Magától értetődik, hogy Izidóra Szekulics — Nyegos 1848-as magatartásával kapcsolatban — nem szenved attól az ostoba lelkiismeretfurdalástól, amelyet marxistáink (mindenekelőtt a crnogórijak) forradalmi lelkiismerete hiába igyekszik leplezni, — különféle idézetek előráncigálásával — meddőn törekedve arra, hogy megcáfoljon valamit, mint igaztalant, ami teljesen érthető és elkerülhetetlen, sőt természetes is volt, ha csak egy pillantást is vetünk az akkori Crnogóra fejtelten viszonyaira és Nyegosra ezek közepette, ha olyannak látjuk őt, amilyen a maga valóságában lehetett. Ugyanis ez a „lelkiismeret“ meg akarja cáfolni a tény: hogy ez a nagy, szabadszellemeű költő 1848-ban, ha olyan is volt — mégis a legsötétebb ellenforradalom oldalán állott.³⁾ Ez Izidóra

²⁾ Izidóra Szekulics kifejlesztve ugyanezen a vonalon a maga értelmetlen eszméjét a „klasszikus“ Crnogóráról (a nemzeti miszticizmus értelmében; nem tudom, hogy a z a Crnogóra objektive nézve miért lett volna klasszikusabb e n n é l a mainál!), kifejti Gladstone romantikus szólamait, hogy a crnogórác „cári fajta“ s közben hozzáteszi, hogy ő volt segítségére a crnogóráknak, hogy megkapják Bárt, Ulcinyt, Pláv és Gusziny helyett. Én nem kutatom Gladstone Disraeli törökbarát politikájára vonatkozó kritikájának valóságos, történelmi indítóokait, de mások is mondtak ilyen szólamokat Crnogóráról és a crnogórijaknak ezektől a frázisoktól egyáltalán nem lett jobb dolguk, mert a frázisok csupán egy egészen másik gyakorlatnak a forrái voltak. De ha már itt tartunk, meg kell mondanunk, hogy Andrászi éppen Salisbüry javaslatára kapta meg 1878-ban a Berliini Kongresszus zöld asztalánál Boszniát és Hercegovinát, míg a fölkelésben elvérzett nép ugyanabban a helyzetben maradt, amiben volt. Közben helyre igazítom Izidóra Szekulics tévedését: Pláv és Gusziny helyett kártérítésként nem adták meg Bárt, hanem csak Ulcinyt, mert Crnogóra Bárt már megkapta az említett kongresszuson, Plávot és Guszinyt pedig a helyi török vezetők (vagy a „nép“ - ahogy azt az európai irodákban mondták) a szakaári pasa segítségére támaszkodva egyszerűen nem akarták átadni. Márkó Milyanovnak a novsicsi csatában ért veresége után aztán végképp nem lehetett erről szó.

³⁾ Még a közvetlen szomszédságában is, ott ahol az események a kezeügyében voltak. Bokában a császárt támogatta (a fölkelés elfojtása Grblyán, a bokajak megnyeteése, ha csatlakoznak a velencei lázadó köztársasághoz, mert az idegen).

Szekulics számára istenadta alkalom nem csupán arra, hogy a való események valóságát elködösítse, hanem hogy a horvátoknál kikutasson (nem Jellasicsnál, hanem a horvátországi horvátoknál) egy másmilyen magatartást, mint amilyen maguknál a szerbeknél (nem a szerbeknél, hanem Alekszandar fejedelemmel és Rajacsicsnál) objektíve és szubjektíve egy és ugyanaz volt. Ime mit mond ő (azt állítván, hogy Nyegos hangulatáról van szó): Szerbia sem kezdi (jóllehet Izidóra Szekulics szerint „Szerbia örökké előre halad“ — M. Gy.) és **Horvátország sem fogadja el őszintén** (kiemelés tőlem — M. Gy. ... sem Szerbia határozott lépését, sem Szerbia igazi segítését, sem Horvátország következetességét“ (143—144. oldal). Izidóra Szekulics szemléletének az örök igazságra és a nép örökké ugyanazon tulajdonságaira vonatkozó megvilágításában (az ő filozófiája számára osztályok valójában nem is léteznek), a történelmi eseményeknek ilyen, minden tekintetben nem történelmi tárgyalásának lehetetlen, hogy ne lenne meg a maga konkrét jelentősége: ime, mi szerbek, voltaképpen a „nemzeti végzet“ következtében sokszor megintgunk, de az örök erkölcsi jellemvonásunk mindig ugyanaz maradt,¹⁾ amíg másoknál, mondjuk a horvátoknál és épp a horvátoknál — nem volt úgy, mert az ilyen és csakis az ilyen filozófia alapján a horvátoknál is meg kell lenniök a maguk örök tulajdonságainak. Amint tehát az idealizmus érinti a földet, mindjárt kiderül, hogy időn és téren kivülisége mennyire látszólagos és mennyire valóságos az ő időbeli és térbeli burzoá közönséges realitása.

De ha már annál a szerencsétlen 1848-nál tartunk, meg kell világitanunk — Izidóra Szekulicsot megkerülve és tekintet nélkül reá, mert ő semmit még nem kísérelt és nem is tudott megvilágítani²⁾ — Nyegos

¹⁾ „A mi egész népünk - (a szerb népre gondol - M. Gy.), a régi időktől fogva máig úgy hiszi, hogy a földi törvények a világmindenség törvénye alá tartoznak“ (202. oldal).

²⁾ Izidóra Szekulics nem magyarázza meg, hogy miben állott Szerbia ingadozása és Horvátország nem őszintesége. Vajjon Szerbia abban ingadozott, hogy nem indult a forradalom ellen vagy, hogy nem indult neki Boszniának (amit Nyegos akart és amire valószínűleg Izidóra Szekulics is gondol)? Vajjon Horvátország nem őszintesége abban állott, hogy őszintén nem akarta a délszlávok nemzeti föltszabadulását (ami abszurdum volt, és Nyegos illúziója, ha azt Jellasics osztrák tábornoktól várta s látni, hogy várta. De ezt az abszurdumot és illúziót Izidóra Szekulics is magáévá tette és az egész dolgot Horvátország rovására írta). Egyszerűen: kód és zűrzavar, mint általában és mint mindenütt, ahol nála egy valóságos jelenségnek az elvont elemzéséről van szó. Ugyanígy: „Oroszország ... mint ismeretes, elhatározta, hogy elfojtja a magyar fölkelést s ezzel együtt a szerbet és a horvátot is (144. old.). Melyik szerbet és horvátot, amikor az nem is volt? A hivatalos Szerbia és Horvátország, ezek a kis fejedelemségi-bánsági vazallusok, segítették és előbb segíték a bécsi udvart, mint ahogy Oroszország „határozott“ (mert „határozott“, mert betört Magyarországra 1849-ben, Knityanin és Jellasics akciója után). - És a határozatlanságnak ugyanazon - de még konkrétabb és közelebbi vonalán: „Elpusztította a sziflát (a sziflára gondol Nyegos korából, amit levágtak, hogy emlékművet emeljenek Alekszandar királynak - M. Gy.) Aztán más emberek megölték a királyt ... A cefinyei sziflan szégyent vallottak apák és fiúk“ (176-177. oldal). Ki szégyenített meg? És kit? Vajjon azok, akik kivágták a sziflát (a „fiuk“) megszégyenítették azokat, akiknek kivágták (az „apákat“) azaz, egyet az apák közül, Alekszandart, amiből az derül ki, hogy Alekszandar nem érdemelte meg ezt a megszégyenítést. Rébusz, rejtély „valami távoli nemzedék számára“ spiritalista szeánsz. Utóvégre: „A nagy tribunok és diktátorok egy kicsit személyes varázssal ellátott kalandorok is, (299. oldal) és Alekszandar kétségtelen, diktátor is volt, mivel hiányzott a személyes varázsa. Reméljük, hogy mi nem vagyunk olyanok, ha a „személyi varázst“ meg is tagadták tőlünk.

magatartását és álláspontját, mert nála valamilyen szerepről nehéz még beszélni is, azért, mert semmiféle szerepet nem is tudott játszani.

Nem fogok Marxra vagy Engelsre tekintettel lenni, sem rájuk hivatkozni, sőt még a szerbekre és a horvátokra vonatkozó túlzásaikra és „előrelátásaikra” sem fogok kitérni, amiket ők az 1848-as forradalom idején a forradalom szenvedélyességében és az akörüli zajlásban mondtak ki. Nem térek ki a magyar forradalom belső gyengeségeire és következetlenségeire sem (s általában az akkori forradalmakéra Németországban és Ausztriában) — a gyengeségekre és következetlenségekre, amelyek közé a szerbek és a horvátok iránt viseltetett sovinizmus is tartozik és amelyek egyedül csak arra voltak jók, hogy a horvát és a szerb oldalon erősítsék a reakciós elemeket. De tény marad az, hogy nálunk akkor nem volt — de nem is lehetett — **elég erős** belső erő, hogy legalább az ellenforradalom kezét lefogja, hát még hogy forradalmi megmozdulást fejlesszen ki, hasonlót azokhoz Európában. Igazi, modern és fejlett polgári osztály nem volt, a parasztság pedig — és a csekély értelmiség — csatlakozhatott a forradalomhoz, és helyenként csatlakozott is, de — csak úgy magától — nem tudott forradalmat indítani, sem kifejleszteni. Szerbiában a figyelem akkor még a törökök és a hazai bürokrácia elleni harcra irányult. Az európai forradalom igazi polgári demokrata jellemvonását — legalább is mint egészet — a szerb parasztság nem tudta fölfogni egyszerűen annál az oknál fogva, mivel a fejlődésnek egy alacsonyabb fokán állott.

És ezt a legkevésbé tudták megérteni a crnogórai parasztok (és Nyegos), akik még alacsonyabb társadalmi fokon voltak, mint azok ott Szerbiában. Nyegos számára nem léteztek osztályok, s amennyiben azokat látta is Európában, a konkrét crnogórai valóság számára annak nem volt semmiféle jelentősége. Az ő számára csak két lényeges, egymással összefüggő és egymástól elválaszthatatlan elem létezett: első: a törzsek szétzúzása, illetve — a központi abszolút uralom megteremtése, és a másik, a törökök elleni harc (és szélesebb, nem konkrét méreteken munkálkodás a délszlávok fölszabadításán). Ha az az első elem (a törzsek ellen folytatott harc) az ő gyakorlati tevékenységében túlsúlyba is került, mint a másik megvalósításának előfeltétele, a másik (harc a törökök ellen) az ő eszmei és politikai koncepciójában kerekedett fölül.¹⁾ Nyegos számára ez a két elem volt és egyedül csak ezek lehettek alapvető élet- és eszmei jelentőségűek, mert az ő közvetlen valóságából fakadtak. De amint láthattuk, ez a valóság rettenetesen szűk volt és a fejlődésnek összehasonlíthatatlanul alacsonyabb fokán állott mindahhoz mérten, ami akkor Európában történt. Erről a látóhatárról és erről a színvonalról nézte és egyedül csak erről nézhette az európai eseményeket. És jóllehet Crnogórában magas hegyen állott, mégis, Európához viszonyítva, mélyen alatta volt. Ha gyengíteni akarta Törökországot, Oroszországot nem merte gyengíteni, annak győznie kellett, mégha a forradalommal szemben is, — valójában ez volt az egyetlen logika, ame-

¹⁾ Nyegosnak nem voltak nagy összetűzései, háborúi a törökökkel, még pedig nem csupán azért, mert Oroszország nagyhatalmi okokból fékezte még akkor is, amikor Nyegos valamivel többet is tehetett volna, hanem az miatt is, mert Crnogóra az ilyen összeütközésekre még sem társadalmi, sem szervezési tekintetben nem volt felkészülve. Nyegos éppen ezt a hiányosságot szüntette meg sikeresen és előkészítette az alapot (a központi államhatalmat) a törökökkel való nagy összeütközésekre (crnogórai viszonylatban és ottani fogalmak szerint nagyokra), amelyek Danilo kenéz atatt és Nikola kenéz idejében játszódtak le.

lyig el tudott jutni. Valóban ez rendkívül szűk látókör volt, Crnagóra gyakorlati szükséglete, objektív előfeltételei és rendkívül alacsony színvonalra korlátozták, és előtte ugyanazok a társadalmi föladatok állottak, amelyeket Európa már valóban rég megoldott. Ezek a föladatok nagyok voltak, de csak számunkra voltak nagyok, Crnagóra számára és nem Európa számára is, mert annak liberális fejlődése számára nem volt jelentős kérdés, hogy Törökországban egy kis tartomány vajjon szabadlá lesz-e vagy élén valami kis fejedelemmel vagy éppen egyházfővel a török pasa helyett. Crnagóra számára a törökök alól való fölszabadulás élet vagy halál kérdését jelentette, Európa számára pedig — epizódot.²⁾ Ezek a nemzeti föladatokon kívül más gyakorlati föladata Crnagóranak nem is volt, nem is lehetett és ezek szerint nem is léphette át ezeknek az Európához viszonyított szűk kereteit: a törökök alól való fölszabadulással megkezdődött a kapitalista fejlődés az uralom abszolút-monarchista formáin át. Végül is mindenki a maga valóságához tartozik. Mindenki a maga eszméjéhez. Nyegos ezt kizárólag nemzeti szemszögből nézte s innen van az, hogy számára még maga az alapvető nemzeti eszme sem volt teljes egészében világos, s gyakran úgy jelentkezett, mint szláv ideál. A korszerű európai osztályok és a korszerű osztálycsoportok az ő számára nem jelentettek semmit. Jellasics horvát hűbérúr és osztrák generális számára pedig a nemzet és a nacionalizmus östobaság volt, amit a jakobinusok és a karbonárik eszeltek ki, hogy a jobbágyokat föllázítsák az isteni intézmények ellen; Jellasics számára tehát a gyakorlatban csak az osztályok léteztek. Alekszandar fejedelem számára szintén szükségszerűen — a nemzet fölött és még a demokrácia fölött is, a dinasztia és a bürokrácia állott; a vajdasági pravoszláv egyház számára pedig hűbéri privilégiumok. Innen van, ilyen szemléletről származik Nyegos illuziója, ezért kínál Jellasicsnak katonaságot, ennek nyomán írja Alekszandar fejedelemnek: „Az Ön nagylelkű áldozatossága és nagy segítsége, amit vajdasági testvéreinknek nyújtott (a magyar forradalom ellen — M. Gy.) az Ön arcát fényvel világítja meg a szerbség előtt és halhatatlan nevét a történelem lapjain megörökíti.“³⁾ Innen van az, hogy szidalmazza a lengyel forradalmárokat az Orlov grófhöz írt levelében: „A lengyelek mindig Oroszország és a szlávok ellenségeinek fegyverét használták“. Innen származik az is, hogy kifejezésre juttatja reményét, hogy „a széleslátókörű nagyúr (az orosz cár — M. Gy.) igazságos büntetése el fogja érni a rossz útra tért lázadókat“ (a magyar fölkelőket). Ezért írja: „Az én magas pártfogóm (az orosz cár — M. Gy.) küldi hadseregét, hogy eloltsa a békétlenségnek azt a tüzét, amely Magyarorszá-

²⁾ Tény az, hogy Európa számára, még ama legliberálisabb számára is, mindez csak epizód volt. Mindez azt mutatja, hogy mennyire nem volt képes, a múltban a nemzeti fölszabadulásért folytatott harcunk haladó és történelmi jelentőségét fölismerni, s hogy a maga mi voltában mennyire reakciós, önző és opportünista volt. De ha Európa a múltban is úgy nézett a mi harcunkra, mint valami fejlődésre, egészen ellentétes a helyzet a mi Forradalmunkkal, még inkább szocialista fejlődésünkkel a CK Szk (b)P-vel való összeütközés után; ezek már többé nem epizódok Európa számára, hanem korszakalkotó események, még ha nem is mondhatjuk, hogy ezeknek a lényegét megértik.

³⁾ Innen van az, hogy „kegyes büszkeségből“ az Obilics érdemrendet küldi Knityaninnak, amit Izidóra Székulics így magyaráz: „A dolog ugyanaz maradt, ami volt, de meg volt hozzá a becsületérzésed, köszönöm“. (144. oldal). Lehet, hogy Knityaninnak minden más megvolt, de becsületérzése, az nem volt!

gon kigyulladt. Ebben lelkileg mi is ott vagyunk a közös nemzetség¹⁾ védelmére Oroszországgal és a mindennapi odaadással a minden oroszok trónja előtt. „Innen van az, hogy az orosz cárnak, amikor már elindult Magyarországra, négy-ötezer crnagórácot ígért; túlságosan konkrétan ajánlotta fel úgy, hogy nem kelthette a nem tudatos cselekedet látszatát és tűnhetett olyannak, hogy csak politikai sakkhúzásból történt: „Észak-magyarország hegyes vidék, a mi katonaságunk pedig gyakorlott hegy-lakó; remélem, hogy ott nagy hasznát veszük.”²⁾ És így tovább. Nyegos zúgolódott az orosz önkényesség és parancsuralom ellen, — ami úgy neki, mint nekünk becsületünkre szolgál, — de nem tudott, nem volt ereje, hogy ellenszegüljön. Ez másoknak lesz majd lehetséges, jóval később, amikor már (Szerbiában) létrejön a polgári nemzeti állam. De az ő számára ez nem volt lehetséges.”³⁾

Mindent egybevéve, különféle körülményekből és indítékokból kifolyólag mindnyájan, Nyegos is, Jellasics is, Alekszandar kenéz is ilyen vagy olyan módon reakciós szerepet játszottak 1848-ban. Azzal a mesével, hogy Nyegos 1848-ban forradalmi szerepet játszott, ő voltaképpen mint költő nem nyer semmit, mert költészete, mint az emberi szellem minden más alkotása annyit ér, amennyit a maga belső és valóban történelmi (és nem kieszelt vagy rálöcsölt) forradalmisága ér. Az 1848-as forradalommal Nyegosnak sem így, sem úgy nincsen semmiféle kapcsolata, kivéve amennyiben ellene volt; de bemutatni őt, mint aki mellette volt — ezzel csak egy másfajta, hazug és látszólagosan forradalmi legenda születik meg, ami nem más, mint a reakciós polgári legendáknak a főnője és nem jelent semmi mást, mint a polgári módszerek és a polgári öntudat objektiv maradványait a forradalmárok fejében.”⁴⁾

¹⁾ Ez az egy nemzetség az ő számára lényeges és fontos, de lényegesnek és fontosnak is kell lennie - az akkori crnagórai körülmények között tekintve.

²⁾ Innen származik a történelmi valóságnak romantikus megszépitése, amely minden tudományos alapot nélkülöz és nem jelent semmi mást, mint a nemzeti romantikát afféle forradalmisággal fűszerezni, amikor úgy magyarázzák, hogy Nyegos nem állott az európai ellenforradalom oldalán. Zogovics „kimagyarázkodó” fecsegése arról, hogy Nyegosnak más álláspontja volt, mint Oroszországnak és Jellasicsnak és, hogy hogyan talált a szlávok 1848-as magatartására „keményebb” és élesebb szemrehányásokat mint Marx - mindez csak egy másfajta - crnagórai - változatát igazolja a „modernizált” szekulics-izidórai nacionalizmusnak (a ti Jellasicsotok és Alekszandártok olyan volt, de az én Nyegosom bizony nem!), de ugyanakkor Marx kispolgári pocskondiázását is jelenti és nacionalista kigúnyolását a marxizmusnak. Ebből a nagyzási hóborttal telített nacionalista szempontból kiindulva Zogovics el tudott jutni a maga nem történelmi és idealista következtetéséhez: hogy a „renegátok kiirtása” a „Balkán népek felszabadító harcának csírája” volt. Zogovics, hogy közben megjegyezzük, megkísérelte Nyegos „dialektizálását” (mint ahogy Izidóra Szekulics megkísérelte „dialektikusan” idealizálni): hogy az ellentétek harca (Nyegosnál - M. Gy.) az élet általános tulajdonsága (ez így is van - M. Gy.) az élet fejlődésének és haladásának a formája” (úgy véli ezt Izidóra Szekulics is, s ez nem helyes, mert Nyegosnál - idealista szemszögből - csak harc létezik, de nem harc, ami fejlődést is jelent, mint haladást előre, még ha gondolt is arra, hogy akkor, amikor, de a jó legyőzi a rosszat. És tovább, azok, akik be akarják bizonyítani, hogy Nyegos 1848-ban a haladás vonalán állott, általában Nyegos kitépett szavait idézik Dalmácia osztrák helytartójához intézett leveléből (1848.XI.17.) arról, miként tartja ő vissza a szerbeket és a horvátokat „ha a szerbek és a horvátok fölkelése nem volna vad ösztönzerűség, amely a világ előtt általános gúny tárgyává váltott”. Közben az egész levélből és mindazokból az eseményekből, amelyek Nyegos körül zajlottak, úgyszintén magatartásából ezeknek az eseményeknek az idején az tűnik ki, hogy az „általános gúny tárgya” a szerbek és a horvátok fölkelése lett volna a bécsi udvar ellen és nem a forradalom „vak ösztönzerűsége”.

3) Ez számunkra is lehetséges volt egy másik és másfajta Oroszország ellen, de csak akkor, amikor a mi szocialista erőink annyira megerősödtek, hogy többé semmiféle „pártfogóra” nem csak, hogy nincs szükségük, hanem mint olyanoknak éppen ez jelentené fejlődésükben a legfőbb gátat.

4) Amikor Nyegos szemrehányást tesz a szlávoknak és feddi őket, azt nem a forradalom iránt tanusított magatartásuk miatt teszi, hanem tétlenségük és tunyaságuk miatt a saját nemzeti fölszabadulásukért folytatott harcban. Az ő számára nem volt semmi tragikus abban, hogy a magyar - vagy valami más forradalmat elfojtottak, hanem az, hogy nem győzedelmeskedik a nemzeti fölszabadulásért folytatott harc. És tovább: Nenadovics állításai arról, hogy Nyegos véleménye szerint mindaddig, amíg lesz dinasztia, állam stb. Európában, az emberiség nem lesz szerencsés, nem jelentenek - magukban - semmi mást, mint általában Nyegos többé vagy kevésbé haladó szemléletét, de ezeknek a crnagórai és a délszláv valóságra való alkalmazásukban nem volt semmiféle jelentőségük (kivéve mint valami mást, mint nemzeti harcot a törökök ellen).

És tovább, az a tény, hogy Metternich gyanús szemmel nézte Nyegost, mint liberális embert, még nem igazolja Nyegost, mint olyant, hanem mindennek előtt inkább fölfedi azt, hogy milyen megrögzött reakciós volt maga Metternich. Metternich szemében egy ember olyan általános, akár zavaros szemlélettel is, mint amilyen Nyegos volt s emellett még nacionalista is nem is nézhetett ki másként, mint valamelyik formája a liberális embernek. Metternich rendőri szemé éberén vigyázott mindenre, ami akár csak hasonlított is a liberáлизmusra, de azt, legalábbis ma, bármilyen éleslátású volt is, nem föltétlenül szükséges a tárgyilagos igazság kritériumának tekinteni.

Husvéth Lajos: Tavasz előtt